

Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

2024

No 5

- 08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 Marketing
- 08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 Menejment
- 08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

74-91 xalqaro daraja
ISSN: 2992-8982

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Elektron nashr. 528 sahifa.

E'lon qilishga 2024-yil 30-mayda ruxsat etildi.

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, t.f.d., prof., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, i.f.d., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri o'rinbosari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, i.f.d., prof., O'zR Oliy Majlisi qonunchilik palatasi deputati
Axmedov Sayfullo Normatovich i.f.n., professor, MIM akademiyasi rektori
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof., TDIU YoMMMIB birinchi prorektori
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, i.f.d., prof., "O'IRIAM" ilmiy tadqiqot markazi direktori – prorektor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, i.f.d., TMI professori
Samadov Asqarjon Nishonovich, i.f.n., TDIU professori
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, t.f.d., Rossiya xalqlar do'stligi universiteti professori
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, i.f.d., prof., Xalqaro "Nordik" universiteti rektori
Aliyev Bekdavlat Aliyevich, f.f.d., TDIU professori
Axmedov Ikrom Akramovich, i.f.d. TDIU professori
Po'latov Baxtiyor Alimovich, t.f.d., profesor
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, i.f.d., TDIU professori
Isakov Janabay Yakubbayevich, i.f.d., TDIU professori
Musyeva Shoira Azimovna, SamDu IS instituti professori
Axmedov Javohir Jamolovich, i.f.f.d., "El-yurt umidi" jamg'armasi ijrochi direktori o'rinbosari
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, t.f.f.d., TAQU katta o'qituvchisi
Xalikov Suyun Ravshanovich, i. f. n., TDAU dotsenti
Kamilova Iroda Xusniddinovna, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Rustamov Ilhomiddin, f.f.n., Farg'ona davlat universiteti dotsenti
Fayziyev Oybek Raximovich, i.f.f.d. (PhD), Alfraganus universiteti dotsenti
Sevil Piriyeva Karaman, PhD, Turkiya Anqara universiteti doktoranti
Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon o'g'li, TDIU mustaqil tadqiqotchisi
Utayev Uktam Choriyevich, O'zR Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farxod, O'zR Bosh prokuraturasi iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashish departamenti bo'limi boshlig'i
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, TDIU katta o'qituvchisi

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, i.f.d, TDIU dotsenti
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, i.f.d., TMI dotsenti
Babayeva Zuhra Yuldashevna, TDIU mustaqil tadqiqotchisi

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

MUNDARIJA

Uy-joy qurilishi madaniyati, uning o'ziga xos xususiyatlari va tamoyillari.....	10
Davletov Islambek Xalikovich, Zikrullayev Valixon G'aybullayev o'g'li	
Hududlar investitsiya muhitini oshirish muammolari.....	16
Akbarov Bekmurod Miryakubovich	
Qoraqalpog'iston Respublikasi ellikqal'a tumanida turizm klasterini joriy qilish mexanizmi.....	22
Norchayev Asatullo Norbo'tayevich	
Small Business and Private Entrepreneurship is the Priority Direction of Our Country's Economy.....	28
Tulagan Tukhtaraliev, G'aniev Muhammadjon Xalilovich	
Resurs soliqlarini soliqqa tortish mexanizmlarini takomillashtirish.....	31
Tursunova Zulayxo Abdujobir qizi	
O'zbekistonda muqobil energiya manbalaridan foydalanish elektrotexnika sanoati rivojlanishining istiqboli sifatida.....	34
Uraimjonov Azizbek Raxmonjon o'g'li	
Oliy ta'limning raqobatbardoshligini ta'minlashda ta'lim sifatining mohiyati va asosiy tamoyillari (O'zbekiston misolida).....	40
Egamov Sevinchbek Maxsud o'g'li	
Financial Mechanisms of Supporting Textile Products Export.....	46
Gaybullayeva Gulbaxor Maxmudovna, Yakubova Ugiyoy Mamasoliyevna	
O'zbekiston Respublikasida hududlarni mutanosib barqaror rivojlantirish masalalari va yechimlari.....	49
Hojiyev Tal'at Toshpo'latovich	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida ayollar biznesini shakllantirish yo'llari.....	54
Ibodullayeva Malohat Sirojiddin qizi	
Davlatning iqtisodiy xavfsizligini ta'minlashda qishloq xo'jaligini rivojlantirishning xorijiy tajribasi.....	57
Bekmirzayev Mirzoxid Adashaliyevich	
Turizm sohasi rivojlanishining istiqbollari.....	61
Ergashev Rahmatulla Xidirovich, Jabborova Zuhra Abdig'ani qizi	
Jahonda kabel bozorini rivojlantirish xususiyatlari va tendensiyalari.....	68
Uralov Olimjon Mahammadjonovich	
Namangan viloyatida yoshlarning iqtisodiy faolligi ko'rsatkichlari dinamikasini tahlil qilish.....	72
Mirzatov Baxtiyor Toxirovich	
Turizm sohasiga malakali kadrlar tayyorlashdagi muammolar va ularning yechimlari borasida tavsiyalar.....	77
A. I. Raxmatov	
Трансформация внешнеторговых связей Республики Узбекистана.....	83
Ахмедова (Жабборова) Нилуфар Икболжон кизи	
Korxonalarda investitsiyalarni moliyalashtirish manbalari va usullarining tahlili.....	88
Kuziyeva Nargiza Ramazanovna, Xusanov Faxriddin Jamoliddin o'g'li	
Turizmning mohiyati xususida nazariy yondoshuvlar va ularning tahlili.....	94
R. I. Pardayev	
Katta hajmga ega bo'lgan maxsus qurtxonalarda boqilayotgan ipak qurtlariga harorat va namlikni ta'siri.....	101
Raxmanova Xurinislo Egamovna	
Mahalliy byudjet daromadlarini shakllantirishda mahalliy soliqlar va soliqdan tashqari tushumlarning ahamiyati.....	104
Rajjaboyeva Dildora Zakirovna	
Banklarda stress-test asosida ESG-risklarni baholash.....	110
Nilufar Sharipova	
Yashil iqtisodiyotni rivojlantirishda banklarda ekologik va ijtimoiy risklarni baholash va boshqarish tizimini joriy etishning ahamiyati.....	114
Karimov Shamsiddin Akram o'g'li	

Qimmatli qog'ozlarni qiymatini baholash usullari va modellari.....	122
Botirxo'ja Aziza Faxmuddin qizi	
Sanoat ishlab chiqarishda diversifikatsiyaning nazariy asoslari.....	127
Davronbek Sharibjonovich Raximov	
Mamlakatimizda innovatsiyalarni moliyalashtirishning amaldagi holati tahlili.....	133
Aminov Farrux Farxadovich	
Raqamli iqtisodiyotda moliyaviy hisobot tahlilini takomillashtirishning o'ziga xos xususiyatlari.....	138
G. J. Jumayeva	
Qurilish sohasida logistika tizimlariga zamonaviy texnologiyalar bilan ta'minlanganlarning amaliy jihatlari....	141
Mirsodiqov Abdulla Tursunaliyevich	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida inson kapitalini boshqarishdagi muammolar	146
Nematova Shaxlo Egamberdiyevna	
Aholi daromdlari va omonatlarini shakllantirishning nazariy asoslari.....	149
Xakimov Zohid Norbo'tayevich	
Tasvirlarga raqamli ishlov berish jarayonini intellektuallashtirish algoritmini yaratish.....	158
Zoirov O'lmas Erkin o'g'li	
Mintaqa iqtisodiyotida investitsiya faoliyatini moliyalashtirish samaradorligini baholash	164
Chilmatova Dilnoza Abdurahimovna	
Возможности внедрения и развития исламских банковских продуктов в рынок Узбекистана.....	168
Иноятова Камола Фуркатовна	
Davlat xizmatchisi faoliyatida ijtimoiy javobgarlikning o'rni	172
X. X. Ikramov	
Korporativ boshqaruv tizimida buxgalteriya hisobini tashkil qilishning o'ziga xos xususiyatlari	176
Abdug'aniyev Muhammadamin Abdug'affor o'g'li	
Hududiy kambag'allik chegaralarini aniqlashning ahamiyati (Qashqadaryo viloyati misolida).....	182
Hamdamov Shahzod Ilhom o'g'li, Alisher Yunusaliyevich Safarov	
Kichik biznesga mahalliy investitsiyalarni jalb qilish va ulardan samarali foydalanishda franshizaning roli	189
Rabimqulov Sherzod Murtozayevich	
Tijorat banklarida marketing strategiyalaridan foydalanishning ilmiy-nazariy asoslari.....	193
Maxamadjanov Akbar Maxamadaliyevich	
Davlat sherikchilik asosida maktab va maktabgacha ta'lim moliyashtirishligini o'ziga xos xususiyatligi.....	198
Boltaboev Murodbek Aybekovich	
Moliyaviy savodxonlikni rivojlantirish davr talabi	203
X. I. Boyev	
Banklarda chakana kreditlash turlari va ularni raqamli transformatsiya qilishning zarurligi.....	207
Axmedova Dilrabo Kurbondurdi qizi	
Rasmiy ish bilan bandlik – aholining munosib turmush darajasini ta'minlash demak.....	216
Farhod Bagibekovich Xalimbetov	
Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i uchun qo'llaniladigan soliq imtiyozlarining amaldagi holati va tahlili.....	220
Valiyeva Sayyora Xushbaqovna	
Автомобильная промышленности развитых стран: становление, развитие, пути совершенствования.....	227
Назарова Раъно Рустамовна, Абдухамидова Мафтуна Турсуналт кизи	
Влияние цифровизации на внешнеэкономическую деятельность	232
Шерматов Ирода Ойбековна, Тиллаев Хуршиджон Сулаймон ўғли	
ИИ в банковском бизнесе: ключ к конкурентной привлекательности	238
Фаттахова Муниса Абдухамитовна	
Tijorat banklari kapitalining iqtisodiy mazmuni va uning tarkibi	243
Ergashev Axmadjon Maxmudjon o'g'li	

Особенности банковского кредитования и факторы препятствующие финансово-кредитной поддержке субъектов сферы туристических услуг	248
Розоков Мухаммадазиз Мансурович	
Factoring Operations in Banks.....	253
Boykabilova Iroda, Davronova Dilnoza Damirovna	
Moliyaviy sektordagi aksiyadorlik jamiyatlarining korporativ strategiyasini shakllantirishda risklarni bartaraf etish.....	257
Jaxongirov Rustam Jaxongirovich, Xo'jamurodov Asqarjon Jalolovich	
O'zbekistonning jozibador investitsiya muhitini yaratishda huquqiy asoslarni yanada takomillashtirishning ilmiy va amaliy zaruriyati	264
Oybek Elmuratov	
Qurilish materiallarini ishlab chiqarish korxonalarning boshqarish tizimini takomillashtirish.....	268
Uzakova Umida Ruzievna	
Tashkent Economy – Locomotive of the Country's Economy	274
Akramova Aziza Abduvohidovna, Maqsdov Bunyod Abdusamadovich	
O'zbekiston Respublikasida ishbilarmonlik turizmining tashkiliy-iqtisodiy mexanizmini takomillashtirish yo'llari.....	278
Musayeva Shoirazimovna, Usmonova Dilfuza Ilhomovna	
Mintaqalar iqtisodiyotining barqaror o'sishini ta'minlashda investitsiyalardan samarali foydalanish mezonlari va ularni hisoblash usullari	284
Norqobilov Nusrat Norsaitovich	
Marketing strategiyasi: raqobatchilik sharoitida tadbirkorlik faoliyatini yuritishning rivojlantirilishi	288
Kutbitdinova Moxigul Inoyatovna, Matrizayeva Dilaram Yusubayevna	
Mahalliy budjetlar mablag'laridan samarali foydalanishni ta'minlashning eng asosiy istiqbolli yo'nalishi	295
S. Y. Ismoilova	
Atrof-muhitga zararsiz, tabiiy tarkibli korroziya ingibitorlari turlarini tahlil qilish	300
Qurbonova Firuza Solexovna	
Oliy ta'lim muassasalarida xarajatlar smetalari ijrosi hisobini yuritish tartibi	306
AbdulAziz Norqo'chqorov Ziyadullayevich	
Tijorat banklarining investitsion faoliyati samaradorligi va uni rivojlantirish yo'llari	312
Olimova Nodira Xamrakulovna	
Baholangan majburiyatlar hisobini takomillashtirish	324
Ochilov Farxodjon Shavkatjon o'g'li	
Qurilish-pudrat tashkilotlarida auditorlik tekshiruvda faoliyat uzluksizligini baholash.....	331
Tulovov Erkinjon To'liqin o'g'li	
Основные направления развития инвестиционной деятельности предприятий.....	335
Махкамова Надира Саидмуратовна	
Milliy statistika axborot tizimlarining funksional jihatlari va o'ziga xos xususiyatlarining tahlili	340
Otajonova Gulhayo Maqsud qizi	
Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik faoliyatini boshqarish axborot tizimini modellashtirish	345
Xudoyorov Laziz Niyojovich, Ergashova Nargiza Boboxonovna	
Mamlakatimizda aksiz to'lanadigan tovarlarni soliqqa tortish usullari	351
Alimardonov Muxammadi Ibragimovich, Qarshiyev Daniyar Eshpulatovich	
Iqtisodiy rivojlanish sharoitida investitsiya loyihalarini jalb qilgan mablag'lar orqali moliyalashtirishning zarurligi.....	357
Amonova Dilafroz O'tkurovna	
To'lov tashkilotlarini tashkil etishda xatarlarni boshqarish	362
Axmedov Miraziz Alisherovich	
Korxonada inson kapitalini rivojlantirish tizimi va konsepsiyasini takomillashtirish imkoniyatlari	367
Hamrokulov M. O.	

Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida kichik sanoat zonalarini faoliyatining zarurligi va iqtisodiy-huquqiy maqomi.....	375
Shodmonqulov Kamoliddin Murodilloevich	
Bank tizimida marketing faoliyati orqali yangi innovatsion xizmatlarni joriy etishning zamonaviy holati.....	379
Raxmatov Temur Sotiboldiyevich	
Экономическая сущность инновационной деятельности в банковском секторе	388
Шадиева Дилдора Хамидовна	
Yengil sanoat taraqqiyotining xitoy tajribasi va undan o'zbekistonda foydalanish imkoniyatlari	392
Jumaniyazova Feruza Rajabovna	
Tut parvonasi zararkunandasining biologik tarqalishi va zararini oldini olish choralari.....	402
Oybek Toshtemirovich Karimov	
Ijtimoiy adolat va ayollar huquqlari: kasbiy kamsitish	406
Iminova Nargizaxon Akramovna	
Ishsizlik nafaqalari tayinlash va xalqaro tajriba.....	412
Sholdarov Dilshod Azimiddin o'g'li	
Takroriy ekinlar urug'ini to'g'ridan-to'g'ri nol ishlov berish orqali ekadigan qurilmaga tushadigan yuklamaning nazariy tadqiqoti.....	418
Abdullayev Baxodirjon Valijon o'g'li	
Banklarida jinoiy faoliyatdan olingan daromadlarni legallashtirishga qarshi kurashish tizimining roli.....	422
Abdullayeva Dildora Qudratovna	
Biologik aktivlar hisobini moliyaviy hisobotning xalqaro standartari asosida tashkil etishning uslubiy jihatlari	425
Adxamov Samariddin	
Barqaror iqtisodiy o'sishga erishishda to'g'ridan to'g'ri xorijiy investitsiyalarning ahamiyati.....	430
Asqarova Mavluda Turabovna, Otajonova Charosxon Polvonquli qizi	
Ilmiy-innovatsion iqtisodiyotda suv xo'jaligini rivojlantirish muammolari, yechimlar va natijalar: fundamental asosda.....	435
Babadjanov Abdirashid Musayevich	
Budjet tashkilotlarida buxgalteriya hisobini yuritishning milliy va xalqaro standartlari.....	441
Maxamadaliyeva Mahliyoqon Maxamadmurod qizi	
Tijorat banklari aktivlari va ularni samarali boshqarish nazariy asoslari.....	448
Masharipov Maxmud Bekturdiyevich	
Tijorat banklarning moliyaviy faoliyatida yuzaga keladigan xavf-xatar va uning mohiyati	453
Rashidov Raximjon Iskandarovich, Abduraxmonov Anvar Akbar o'g'li	
Kichik sanoat zonalarini barpo etish va rivojlantirish omillari va hozirgi holatining tahlili	459
Samijonov Musobek G'ayratjon o'g'li	
Moliyaviy menejment tizimi samaradorligini oshirishda raqamli marketing strategiyasidan foydalanish	466
Sobirjonov Sanjar Sobirjonovich	
O'zbekiston Respublikasi moliyaviy tizimida byudjetdan tashqari jamg'armalarning ahamiyati va o'rni.....	473
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, Babanazarova Gulzar Ziuatdinovna, Ajibayeva Raiya Maxsudovna	
Aholi daromadlarini oshirishda asalarichilikning o'rni	479
Xudayarova Zuxra Yuldashevna	
Цифровые и традиционные методы сбора информации в маркетинговых исследованиях: сравнительный анализ.....	482
Бекназова Комилахон Миркамол кизи	
Tijorat banklari faoliyatida iqtisodiy risklar va ularni nazariy asoslari.....	490
Burxonov Asliddin Asqar o'g'li	
Biznes tuzilmalarini diversifikatsiya qilish modellari va usullari hamda innovatsion rivojlanish strategiyalarining qiyosiy tavsifi.....	497
Matyoqubova Dilfuza Olimboyevna	

Тенденции развития пищевой промышленности Узбекистана.....	503
Назарова Раъно Рустамовна, Нигматуллаева Гульчехра Нуруллаевна	
Soliq-bojxona siyosatining dolzarb masalalari va ularni takomillashtirish yo'nalishlari.....	509
Usmonov Kaxramonjon Akbaraliyevich	
Статистический анализ факторов, влияющих на бренд молока и молочных продуктов в Узбекистане	513
Холдарова Фариза Тухтабаевна	
Правовое регулирование рынка цифровых активов и криптовалют.....	519
Якубова Ш. Ш., Рашидов Рахимжон Искандарович	

SOLIQ-BOJXONA SIYOSATINING DOLZARB MASALALARI VA ULARNI TAKOMILLASHTIRISH YO'NALISHLARI

Usmonov Kaxramonjon Akbaraliyevich

PhD, O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi
Departament direktorining 1-o'rinbosari

Annotatsiya: Mazkur maqolada soliq siyosatining dolzarb masalalari tahlil qilingan hamda respublikada bu borada qilinishi lozim bo'lgan tadbirlar taklif qilingan. Soliq siyosatining dolzarb masalalari bo'yicha miqdoriy tahlillar olib borilgan, muammolarni aniqlashda faktorli tahlil usullari keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: qo'shilgan qiymat solig'i, soliq imtiyozlari, soliq salohiyati, soliqsiz to'lovlar, soliq-bojxona siyosati, asimmetriya koeffitsiyenti, korrelyatsion bog'lanish.

Abstract: The actual problems were analyzed and measures on this sphere in the republic were proposed in this article. The quantitative analysis on detecting important issues were conducted and methods of factor analysis were given.

Key words: value-added tax, tax incentives, tax potential, tax-free payments, tax-customs policy, asymmetry coefficient, correlation bond.

Аннотация: В данной статье анализированы актуальные задачи налоговой политики и предложены меры по данному направлению в республике. Осуществлены количественные анализы по важным аспектам налоговой политики, приведены методы факторного анализа в выявлении проблемы.

Ключевые слова: налог на добавленную стоимость, налоговые льготы, налоговый потенциал, необлагаемые налогом выплаты, налогово-таможенная политика, коэффициент асимметрии, корреляционная связь.

KIRISH

Bugungi kunda O'zbekistondagi ijtimoiy-iqtisodiy vaziyat davlat budjeti daromadlariga ko'plab talablarni qo'yadi. Bir tomondan, davlat budjeti daromadlari miqdori oshib borayotgan xarajatlarga yetarli bo'lishi kerak hamda "xufyona" iqtisodiyotga qarshi kurashish zaruriyati bo'lsa, boshqa tomondan soliq yukining oshib ketmasligini ta'minlash hamda soliq solishda adolatlilik tamoyilini qat'iy joriy qilinishiga erishish kerak.

Ayniqsa, yirik savdo hamkor davlatlarimizdagi o'zaro ziddiyatlar, tashqi savdo orqali iqtisodiyotga salbiy ta'sirlar fonida soliq-bojxona siyosatining tadbirlariga talab yanada oshadi. Shu vazifalardan kelib chiqib, soliq-bojxona siyosatining dolzarb masalalarini tahlil qilib, ularni takomillashtirish yuzasidan takliflar ishlab chiqishni maqsad qilib qo'ydik.

Soliq-bojxona siyosatining dolzarb muammolari sifatida ayni vaqtda respublikada soliq to'lovchilar va davlat budjeti o'rtasidagi munosabatlarda yuzaga kelayotgan masalalar tanlandi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLARNING TANQIDIY TAHLILI

Soliq-bojxona siyosatining yo'nalishlarini tadqiq qilish yuzasidan qator ilmiy ishlarni keltirish mumkin. Bu tadqiqotlarning aksariyatida soliq-bojxona siyosatida qo'llanilishi kerak bo'lgan asosiy tamoyillar sifatida: soliq yukining yengilligi, adolatliliigi va kam xarajat talab qilishi keltiriladi.

Svenson Ch.U. va Muure M.L. soliq siyosatini nafaqat iqtisodiyotning qisman darajada tahlil qilish orqali belgilash, balki umumiy muvozanatga qanday ta'sir ko'rsatishidan kelib chiqib baho berilishi kerak degan g'oyani ilgari surishib, davlat budjeti daromadlarini shakllantirishda Input-Output modelini qo'llashga doir amaliy tahlillar keltirgan.

David Romerning o'z tadqiqotlarida, davlat oldida budjetni "soliqlar orqalimi yoki obligatsiya chiqaribmi?" to'ldirish afzalligini tahlil qilib chiqqan. Shuningdek, olimning shu kitobida davlat xarajatlarini qoplashda soliqlar va qarzni tanlash bo'yicha Ricardian Equivalence Debate bahsini nazariy ma'lumotlar va matematik formulalar yordamida ko'rsatib bergan.

Kadomseva S.V. o'zining o'quv qo'llanmasida esa davlat budjeti daromadlarini Laffer egri chizig'i bo'yicha soliq stavkalariga bog'liqligini ssenariyli tahlil asosida tadqiq qilgan. Xususan, soliq stavkalarining o'zgarishi soliq bazasining kengayishida elastiklik samarasi bilan kengayishiga grafiklar yordamida tushuntirish berilgan.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Soliq-bojxona siyosatining dolzarb muammolari va ularni takomillashtirish yo'nalishlari quyidagi yo'nalishlarda olib borilishi kerak.

1-jadval

Tadqiqot yo'nalishlari	Kutilayotgan natija
Davlat budjeti daromadlarining empirik tahlili	Soliq-bojxona siyosatining tendensiyalari aniqlanadi.
Iqtisodiyot tarmoqlari bo'yicha soliq yuki taqsimotining tahlili	Bu tadbir iqtisodiyot tarmoqlari bo'yicha soliq ma'murchiligi darajasini aniqlash imkonini beradi.
Soliq to'lovchilarning tarmoqlararo taqsimlanganlik tahlili	Tarmoqlarda bozordagi mavqeni egallaganligi o'rganish imkoniyati yaratiladi
Jismoniy shaxslardan undiriladigan soliqlar tahlili	Uy xo'jaliklari bo'yicha soliq yukining daromadlarga muvofiqligi o'rganiladi.

Ushbu yo'nalishlarda tahlil olib borishda turli statistik usullardan, misol uchun asimmetriya koeffitsiyentlaridan, foydalanish mumkin.

TADQIQOT NATIJALARI MUHOKAMASI

Soliqsiz to'lovlar dinamikasi ularning salmog'i so'nggi besh yillikda oshib borayotganligini ko'rsatmoqda.

Ayrim soliqlar yalpi ichki mahsulot bilan bevosita bog'liqligi yo'q, ayrimlarning tushumlari esa tor doiradagi tovarlarni ishlab chiqarish hajmi bilan bog'liq, ba'zi soliqlar yilda ikki marta to'lansa, ayrimlari har oy to'lanadi va h.k.

2-jadval: Solikli daromadlarning bazalari va to'lash muddatlari¹

№	Soliq turlari	Soliq tushumining YAIMga bevosita (korrelyatsion) bog'liqligi	Soliqlarni to'lash muddatlari
1.	Foyda solig'i	Bog'liq	Har oyda
2.	Aylanmadan olinadigan soliq	Bog'liq	Har chorakda
3.	Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i	Bog'liq	Har oyda
4.	Qo'shilgan qiymat solig'i	Bog'liq	Har oyda
5.	Aksiz solig'i	Ayrim tovarlar va xizmatlar ishlab chiqarish hajmi bilan bog'liq	Har oyda
6.	Mol-mulk solig'i	Bog'liq emas	Yuridik shaxslar har oyda, jismoniy shaxslar yilda ikki marta
7.	Yer solig'i	Bog'liq emas	Yuridik shaxslar har oyda, jismoniy shaxslar yilda ikki marta
8.	Yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliq	Ayrim foydali qazilmalar hajmiga va narxiga bog'liq	Har oyda
9.	Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq	Foydalanilgan suv hajmiga bog'liq	Har oyda

Aksiz solig'ining salmog'i yildan-yilga o'z ahamiyatini yo'qotib bormoqda va buning asosiy sababi, aksiz solig'i bo'yicha xalqaro soliq solish tizimi standartlarining asta-sekinlik bilan joriy qilib borilayotganligi hamda ayrim tovarlar uchun bu soliqning bekor qilinganligi bilan izohlanadi. Masalan, o'simlik yog'i uchun aksiz solig'i bekor qilingan, ayrim tovarlar uchun qat'iy belgilangan stavkalar yildan-yilga indeksatsiyalab borilgan. Buning natijasida, 2021-yilga kelib mazkur soliqning YAIMdagi ulushi 2.3%ni tashkil qilgan.

Mol-mulk solig'i bo'yicha ham shu davr oralig'ida ko'plab o'zgarishlar amalga oshirilgan. Xususan, yuridik shaxslar uchun soliq stavkasi 5 foizdan 2 foizgacha kamaytirilgan, jismoniy shaxslar uchun 2018-yildan boshlab

¹ Muallif tomonidan tuzilgan.

solliq solish bazasi inventarizatsion qiymatdan kadastr qiymatiga o'tkazilgan va solliq stavkasi keskin kamaytirilgan.

Yer solig'i stavkalari 2020-yildan boshlab bazaviy stavkalarga o'tkazildi va 2021-yildan boshlab joylarda bazaviy stavkaga nisbatan koeffitsiyentlar belgilash vakolati berildi. Shu bilan birga, 2019 yildan boshlab yagona yer solig'i bekor qilindi.

Natijada, solliqning YAIMdagi ulushi 2017-yildagi 1.1% dan 2021 yilda 1.5% gacha o'sdi va bu mahalliy budjetlarga to'liq o'tkazildi.

3-jadval: Solliq imtiyozlari dinamikasi²

	2017-yil	2018-yil	2019-yil	2020-yil	2021-yil
Solliq imtiyozlari	18,6	21,8	26,5	33,2	36,0
Yalpi ichki mahsulotga nisbatan foizda	7,3	6,1	5,2	4,7	4,5

Shu davr oralig'ida solliq imtiyozlari esa yalpi ichki mahsulotga nisbatan 2,8 foiz bandiga, ya'ni 2017-yildagi 7,3 foizdan 2021-yilda 4,5 foizgacha kamaygan.

Imtiyozlarning mavjudligi iqtisodiyotda raqobat muhitiga salbiy ta'sir ko'rsatishi bilan birgalikda, solliq tushumlariga ham ta'sir ko'rsatmay qolmaydi. Ayniqsa, bu imtiyozdan foydalanish uchun budjetga solliq to'lab kelayotgan subyektlar ham turli yo'llar bilan solliqdan qochishga harakat qiladi.

Imtiyozlarning kamayib borayotganligi solliq to'lovchilarning moliyaviy holati mustahkamlanib borayotganligini ko'rsatadi. Masalan, solliq imtiyozlari solliq solish bazasini kengaytirish uchun ishlab chiqarishni boshlayotgan subyektlar yoki katta investitsiya qilayotgan ishlab chiqaruvchilar uchun berilishi kerak bo'lsa, amaliyotda kim imtiyoz olishni uddalagan bo'lsa olgan va bundan tashqari siyosat faqat bir tomonlama yondashuv tufayli solliq imtiyozlari oshib ketgan.

Solliqli daromadlarni tahlil qilishda solliq bazasi bilan korrelyatsion bog'lanishini ko'rib chiqish foydali bo'ladi. Shuning uchun, asosiy solliq turlari tushumlarini 2017–2021-yillar oralig'ida bazalariga nisbatan korrelyatsion koeffitsiyentlarini ko'rib chiqamiz.

4-jadval: 2017–2021-yillarda asosiy solliq turlarining o'z bazalariga nisbatan korrelyatsiya koeffitsiyentlari³

	Yalpi ichki mahsulot	Solliq to'lovchilar foydasi	Mehnatga haq to'lash jamg'armasi	Asosiy vositalar qiymati
Qo'shilgan qiymat solig'i	0.83	x	0.53	x
Foyda solig'i	0.56	0.71	x	x
Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i	0.67	x	0.86	x
Yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan solliq	x	x	x	0.61

4-jadval ko'rsatishicha, deyarli ko'rsatilgan barcha solliqlar o'z bazalariga nisbatan juda kuchli bo'lmasa-da, nisbatan musbat korrelyatsiyaga ega. Qo'shilgan qiymat solig'ining yalpi ichki mahsulotga nisbatan korrelyatsiya koeffitsiyenti 0,83 ga teng, jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i tushumlari esa mehnatga haq to'lash jamg'armasi bilan korrelyatsiya koeffitsiyenti 0,86 ni tashkil qiladi. Shu bilan birga, imtiyozlar va solliq qarzining mavjudligi yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan solliq tushumlarini asosiy vositalar qiymatiga nisbatan korrelyatsiya koeffitsiyentini nisbatan kamroq, ya'ni 0,61 ni ko'rsatmoqda.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Shu bilan birga, davlat budjeti daromadlarini shakllantirish mexanizmini takomillashtirish maqsadida, quyidagilar taklif qilinadi.

- Solliq salohiyatini baholaydigan metodologiya ishlab chiqish;
- Solliq imtiyozlarini samaralarini aniqlash metodologiyasini ishlab chiqish;
- Solliq to'lovchilarni solliq ma'murchiligini yaxshilashda rag'batlantirish tizimini joriy qilish;
- Kichik tadbirkorlik subyektlari uchun qat'iy belgilangan solliq solish tizimini joriy qilish orqali solliq xarajatlarini kamaytirish.

² Muallif tomonidan tuzilgan.

³ Muallif tomonidan tuzilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Kaplow, Louis. The theory of taxation and Public economics. New Jersey: Princeton university press, 2008. – 472 p.
2. Lisa Kayaga. Tax policy challenges facing developing countries. Canada, Ontario, Queen's University Kingston, 2007, 150 p.
3. Mourre, G., Reut, A. Non-tax revenue in the European Union: A source of fiscal risk? The journal of "International Tax and Public Finance" 26, 198-223 (2019). <https://doi.org/10.1007/s10797018-9498-z>.
4. Purohit, M.C., Purohit, V.K. Mobilising Non-tax revenue: An empirical analysis of trends in States. The journal "Economic and Political Weekly" Vol. 44 No. 5 (Jan.31 – Feb., 6, 2009), pp. 54-62 (9 pages). <https://www.jstor.org/stable/40278460>.
5. Зайцева В.И., Кадиева К.К. Оценка формирования ставок местных налогов и неналоговых платежей в городах России. <https://elibrary.ru/item.asp?id=46232251>.
6. Ряховский Д.И., Акулова Н.Г. Неналоговые платежи в налоговой системе России. <https://www.cyberleninka.ru/article/n/nenalogovye-platezhi-sisteme-rossii/viewer>.

Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Xondamir Ismoilov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2024. № 5

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77)

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77) telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

Jurnalning ilmiyligi:

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali

O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2023-yil 1-apreldagi 336/3-sonli qarori bilan ro'yxatdan o'tkazilgan.